

**Transitieatlas
beroepsonderwijs
Achterhoek
-Managementsamenvatting-**

TRANSITIEATLAS BEROEPSONDERWIJS ACHTERHOEK

- De Achterhoek is een bruisende regio die volop inzet op economische vitaliteit en leefbaarheid. Met kracht wordt ingezet op groei en innovatie in sectoren als de smart industry, agrifood, health en logistiek.
- De vraag die daarbij steeds meer een rol zal gaan spelen is: Hoe zorgen we ervoor dat we ook in de toekomst voldoende en goed gekwalificeerde arbeidskrachten kunnen leveren? En welke rol kan het beroepsonderwijs daarbij spelen? Gegeven de verwachte leerlingendaling heeft deze opgave des te meer urgentie.
- Onderwijs, ondernemers en overheid in de Achterhoek hebben gezamenlijk het initiatief genomen om met de Transitieatlas beroepsonderwijs zicht te krijgen op de mismatch op de arbeidsmarkt en mogelijke oplossingen daarvoor. Met de Transitieatlas is een aantal scenario's ontwikkeld die de mogelijke potentie in de economie en de veranderende vraag naar arbeid in 2025 en de mate waarin het beroepsonderwijs hierin kan voorzien.
- Aan de hand van een interactief proces met sleutelfiguren uit de regio zijn normen, waarden en criteria die relevant zijn voor deze vraagstukken opgehaald en zijn groeiscenario's gekozen. Dit leidt tot een beeld van despanning op de arbeidsmarkt (A), welke ambitie de Achterhoek daar voor de toekomst aan verbindt (B), de uitwerking van deze ambitie (C) en de opgaven die er uit volgen (D).

A. SPANNING OP DE ARBEIDSMARKT

Verkenning arbeidsvraag

Achterhoek, een kansrijke regio met ambitie.....

- De Achterhoek is een bruisende regio die volop inzet op economische vitaliteit en leefbaarheid. Met kracht wordt ingezet op groei en innovatie in sectoren als de smart industry, agrifood, health en logistiek. De acht Achterhoekse gemeenten herbergen een keur aan vooral kleinschalige en middelgrote bedrijven die vaak gerelateerd zijn aan de maakindustrie of de landbouw.
- Met de Uitvoeringsagenda 2.0 hebben ondernemers, overheid en maatschappelijke organisaties uit de Achterhoek opgaven en daarbij behorende programma's en projecten geïdentificeerd die de regio economisch minstens net zo goed als de trend in Nederland moeten laten ontwikkelen, waarbij de kwaliteit van leven wordt behouden of zelfs verbeterd. De focus ligt hierbij bij 'smart werken': een "programma dat beoogt door de toepassing en ontwikkeling van 'Smart Industry' de Achterhoekse economie fundamenteel te versterken".
- De Achterhoek kent meerdere stuwende en innovatieve clusters die kansrijk voor de toekomst zijn: agrifood, High Tech Systems and Materials (HTSM), (slimme) maakindustrie, bouwnijverheid, transport en logistiek en life sciences & health. Dit zijn sectoren die exporteren buiten de regio en zijn door hun innovatie kansrijk voor de toekomst. Als deze sectoren goed presteren is de verwachting dat het ook goed gaat met verzorgende en afhankelijke sectoren. Naast de stuwende sectoren focust de regio op de sector toerisme. Hoewel deze sector niet als stuwend te kwalificeren is voor de regio, levert deze wel belangrijke werkgelegenheid voor de regio op.
- Circa 53% van het totale Bruto Regionale Product wordt gerealiseerd in de stuwende sectoren. Het totale BRP bedroeg naar schatting in 2015 € 7,3 miljard.
- De Achterhoek is een regio waar veel innovatie plaatsvindt. Dit blijkt wel uit de Erasmus concurrentie- en innovatiemonitor 2016 en cijfers over de octrooidichtheid van het Octrooiencentrum Nederland. De arbeidsproductiviteit (toegevoegde waarde per werknemer) blijft in de Achterhoek echter achter bij Twente en het Nederlandse gemiddelde. De relatief lage arbeidsproductiviteit kan erop wijzen dat in de Achterhoek innovatie zich nog niet zo sterk vertaalt in een hoge toegevoegde waarde.

- Wanneer de toegevoegde waarde uit de regio wordt omgeslagen naar de bevolking blijkt ook dat de Achterhoek lager presteert dan Twente of Nederland gemiddeld, maar de afgelopen jaren wel sterker is gestegen dan Nederland of Twente. Blijkbaar verdient een substantieel deel van de bevolking zijn inkomen bij bedrijven buiten de regio.

.....maar het aantal potentiële arbeidskrachten neemt af en elke dag verlaten per saldo

21.000 mensen de regio voor werk

- De regio kan een daling van de potentiële beroepsbevolking (15-67 jaar) van 6% verwachten tot 2025 (-12.000) en van 12% tussen 2015 en 2030 (-24.000). Zowel ontgroening (aantal jongeren neemt af) als vergrijzing (aantal ouderen stijgt) resulteren in deze daling.
- De Achterhoekse beroepsbevolking is niet alleen werkzaam in de Achterhoek zelf, maar kijkt ook over de grens van de regio. 32% van de werkzame beroepsbevolking, 47.400 werknemers, gaat elke dag werken buiten de regio. Tegelijk werken er elke dag 26.500 mensen van buiten de regio in de Achterhoek. Per saldo vertrekken er elke dag 21.000 mensen de regio voor werk.

Om de Achterhoekse economie minstens zo goed te laten groeien als de Nederlandse economie, zoals de ambitie is in de Uitvoeringsagenda 2.0, ligt er een stevige opgave. Om én de teruggang in arbeidskrachten op te vangen én economische groei te realiseren is innovatie van groot belang. Immers door innovatie kan met relatief minder mensen meer omzet worden gerealiseerd; de arbeidsproductiviteit stijgt.

Aanbod: onderwijs

De regio heeft een breed en gespreid onderwijsaanbod waarmee leerlingen aan de regio worden gebonden. Maar leerlingendaling zet dit aanbod onder druk. De regio zit echter niet stil.

- Het aanbod op de arbeidsmarkt wordt deels bepaald door leerlingen die onderwijs volgen in de regio. Na het beroepsonderwijs in de regio stromen zij in op de arbeidsmarkt, in de Achterhoek of daarbuiten. Ook jongeren die voortgezet onderwijs volgen in de Achterhoek en daarna buiten de regio verder studeren, kunnen na hun opleiding instromen in de Achterhoekse arbeidsmarkt.
- Er zijn 15 scholen(gemeenschappen) voortgezet onderwijs in de Achterhoek, met samen 31 vestigingen en in totaal 19.460 leerlingen. Het middelbaar beroepsonderwijs (MBO) in de regio kent 13 vestigingen van 2 onderwijsinstellingen.
- Vergeleken met andere regio's heeft de Achterhoek een lage onderwijsspendel. Per saldo gaan er circa 650 leerlingen buiten de regio naar school. Dit kan wijzen op een sterke concurrentiepositie van het Achterhoekse voortgezet onderwijs: het onderwijs buiten de regio, bijvoorbeeld in Zutphen, heeft geen sterke aantrekkingskracht voor jongeren uit de regio.
- Volgens prognoses zal het aantal leerlingen op de scholen voor voortgezet onderwijs in de Achterhoek tussen 2016 en 2025 met ca. 5.800 leerlingen afnemen tot 13.650 leerlingen in 2025 (een daling van 30%). De leerlingendaling zal zich naar verwachting wel anders ontwikkelen tussen de verschillende gemeenten.
- Om ook in de toekomst goed onderwijs te bieden zijn schoolbesturen en gemeenten aan de slag met plannen die van invloed zijn op het aanbod en de spreiding van het beroepsonderwijs in de regio.

Het is dus "alle zeilen bij voor de arbeidsmarkt" gegeven deze groeiende mismatch tussen vraag en aanbod. Daarbij is het van belang om het regionale onderwijs zo goed mogelijk te laten functioneren, om de leerlingen van nu zo goed mogelijk op te leiden, voor te bereiden op de arbeidsmarkt en zoveel mogelijk te binden aan de regio. Nieuwe arbeidskrachten kunnen ook gevonden worden in het behouden van arbeidspendelaars, verhoging van de arbeidsparticipatie en het aantrekken van werknemers buiten de regio.

B. INTERACTIEVE BIJEENKOMSTEN

In welke mate al deze routes voldoende zijn om het gat tussen vraag en aanbod te vullen, hangt deels af van de ambities van belangrijke betrokkenen in de regio. Tijdens de interactieve bijeenkomsten van 12 en 26 oktober hebben ondernemers, overheid en onderwijspartijen de kans gekregen om zich hierover uit te spreken. In het onderstaande een impressie:

- De sector High Tech Systems and Materials (HTSM) wordt door een groot deel van de aanwezigen als sector met het beste potentiële rendement gezien (45%). Daarnaast vindt een belangrijk deel de maakindustrie veelbelovend (24%). Een sector als de agrifood heeft bijvoorbeeld de maakindustrie nodig: zonder de maakindustrie die de sector faciliteert, kan de agrifood niet groeien.
- 78% van de aanwezigen verwacht dat de Achterhoekse economie minstens net zo hard kan groeien als Nederland. Van deze groep schat meer dan de helft in dat de economische groei wel twee keer zo groot als het Nederlands gemiddelde kan zijn. 20% denkt dat het tot de helft minder zal zijn dan het gemiddelde. Aanwezigen noemen dat de regio een sterke uitgangspositie heeft met een goede infrastructuur, hoog arbeidsethos en toename van lokale productie. Anderen noemen de risico's dat steeds meer jongeren de regio verlaten.
- In het (door-)ontwikkelen van Smart Industry (20%) en het verbeteren van het onderwijs- en omscholingsaanbod (20%) en een verbetering in de samenwerking tussen overheid, ondernemers en overheid (18%) liggen volgens de aanwezigen de belangrijkste factoren om de economische groei te stimuleren.
- 48% meent dat de grootste tekorten op de arbeidsmarkt ontstaan bij technisch personeel op alle niveaus. Een deel (28%) schat in dat vooral banen op mbo-3 en 4 niveau tekorten zullen krijgen. Door technologisch ontwikkelingen zullen banen technisch gecompliceerder worden en er extra behoefte komen aan werknemers op niveau 3 en 4.
- 36% van de aanwezigen ziet het beperken van de uitgaande pendel als belangrijkste element om de verwachte tekorten op de arbeidsmarkt op te vangen. De regio wil graag meer inzicht in het profiel van de 'pendelaars': waarom kiezen zij voor een baan buiten de regio? 19% ziet een belangrijke oplossing in het verhogen van de arbeidsproductiviteit. Daarbij wordt genoemd dat het wel belangrijk is om innovatie vanuit het wo en hbo het mbo te laten bereiken. De aanwezigen geven aan dat er gezocht moet worden naar manieren om de tekorten weg te werken die het minste kosten. Dan ligt het aan het werk helpen van zij-instromers en het omscholen van werklozen het meest voor de hand.
- Voor de toekomst van het vmbo en mbo in de regio is een goede aansluiting tussen onderwijs en arbeidsmarkt van cruciaal belang (67%). Het wisselt volgens de aanwezigen per sector hoe goed deze aansluiting nu is.
- 67% van alle aanwezigen ziet een verbetering in de aansluiting tussen het onderwijs en de arbeidsmarkt vooral tot stand komen als bedrijven meer betrokken worden bij de vormgeving van de opleidingsrichtingen en vakken die gegeven worden. Daarmee kan het beeld van een beroep ook beter worden neergezet. Dat betekent wel dat het onderwijs ook beter moet luisteren naar het bedrijfsleven, zo klinkt de oproep.
- Om jongeren na hun opleiding aan de regio te binden is het volgens de aanwezigen vooral van belang dat er meer hbo-functies bij bedrijven komen (40%) en dat het woon- en voorzieningenaanbod wordt uitgebreid en verbeterd (40%).
- In beide bijeenkomsten kwamen de aanwezigen tot het besef dat het tijd voor actie is voor de drie o's samen. Voor de aanwezigen uit onderwijs, bedrijfsleven en overheid werd duidelijk dat een ambitie voor flinke economische groei van de regionale economie, samen met een dalende potentiële beroepsbevolking en een forse uitgaande arbeidspendel vragen om een gezamenlijke, maximale inzet op innovatie en een maximale inzet op talent voor de regio.

C. MAXIMALE INZET OP INNOVATIE, ECONOMISCHE GROEI EN TALENT

Tijdens de interactieve sessies heeft het merendeel zich uitgesproken voor het maximaal inzetten op innovatie, economische groei en behoud van talent voor de regio. Ook werd het economische profiel en de dynamiek op de arbeidsmarkt (h)erkend door deelnemers.

Maximale inzet innovatie en economische groei

Groei BRP mogelijk van €1.490 miljoen tot en met 2025

- Uit de groeikansenverkenning per sector blijkt dat door inzet op de zes stuwende sectoren in potentie een maximale economische groei tot 2025 mogelijk is van €1.490 miljoen: het BRP kan stijgen van € 7.274 in 2015 naar € 8.764 in 2025 (+20%).
- Het sleutelwoord voor economische groei is innovatie, die hand in hand gaat met een stijging van de arbeidsproductiviteit: de ontwikkeling van een ecosysteem (vernieuwende producten en productieprocessen, meer doen met minder mensen en slim omgaan met de arbeidskrachten die er nu en in de toekomst zijn).
- De sectoren HTSM, (slimme) maakindustrie, agrifood, bouwnijverheid, transport en logistiek en life sciences & health zijn het meest kansrijk voor de toekomst. Kansen en ambities binnen deze sectoren zijn gedefinieerd op basis van kwantitatieve analyses en benchmarks en een interviewronde met ondernemers.
 - HTSM: Het HTSM cluster is een belangrijk onderdeel van de Achterhoekse economie, met veel familiebedrijven en een groot aandeel in de totale werkgelegenheid in de regio. Er is een hoge mate van innovatie aanwezig in het HTSM cluster, waaruit initiatieven ontstaan als de Smart bending factory, het Centrum voor Innovatief Vakmanschap Oost-Nederland (CIVON), het ICER fablab en het 3Dprintnetwerk Achterhoek. Voor het HTSM cluster in de Achterhoek liggen de groeikansen vooral in het vinden van potentiële toepassingsdomeinen en klanten voor de nieuwe technologieën, energietechnologie en duurzaam en slim bouwen. Dit vraagt om kennisdeling en een goede onderlinge samenwerking tussen bedrijven. Deze samenwerking komt de innovatie binnen de sector ten goede. Hierbij biedt een samenwerking met Twente veel kansen, onder meer vanwege de beschikbaarheid van specifieke kennis en arbeidskrachten.
 - (Slimme) maakindustrie: Net als het HTSM cluster is het (slimme) maakindustrie cluster al van oudsher aanwezig in de regio en zijn er veel familiebedrijven binnen dit cluster actief. In de Uitvoeringsagenda 2.0 wordt de maakindustrie als startpunt genomen voor de profilering van de Achterhoek als 'smart regio'. Vanwege de aanwezigheid van een grote maakindustrie, toenemende grondstoffenschaarste en het groeiende belang van duurzaam produceren speelt de (slimme) maakindustrie een belangrijke rol in de economie van de Achterhoek. Het cluster kan een kwalitatieve sprong maken wanneer het onderlinge verbanden tussen sectoren weet te ontwikkelen en te versterken. Zo kan er kruisbestuiving plaatsvinden en intensief worden samengewerkt op het gebied van zorg, de biobased economy en het agrifood cluster.
 - Agrifood: De agrifood sector in de Achterhoek bestaat uit een aantal grote en innovatieve bedrijven in de foodsector (zoals Aviko in Steenderen, VION in Groenlo) met daarnaast een behoorlijk aantal kleinere agrarische bedrijven (voornamelijk melkvee en akkerbouw). De Achterhoek is hierbij gespecialiseerd in productie en verwerking van vleesproducten, aardappels en zuivel. Een groeiende wereldbevolking zorgt voor een toename in de behoefte van zuivelproducten en andere voeding en voedingsmiddelen. De clustervorming in de agrifood sector in de Achterhoek staat op dit moment nog in de kinderschoenen. Er zijn veel kleine bedrijven die op hun eigen manier werkzaam zijn en hierbij weinig samenwerken met andere bedrijven in de regio. Wanneer er meer samengewerkt wordt is het mogelijk voor schakels in de keten om zich te specialiseren en op een kosten-efficiënte manier te

produceren. Daarnaast liggen er kansen voor cross-overs met het HTSM cluster (precisielandbouw, gebruik van drones), de bouwnijverheid (biobased materials) en de energiesector (hernieuwbare grondstoffen).

- Bouwnijverheid: De bouwnijverheid is een belangrijk cluster voor de Achterhoek en maakt op dit moment weer goede tijden door na een moeizame periode tijdens de economische crisis. De Achterhoek kent enkele grote bedrijven die actief zijn binnen het bouwnijverheidscluster en daarnaast zijn er veel kleinere bouwbedrijven actief binnen het cluster. Het bouwnijverheidscluster biedt kansen voor cross-overs met de metaalindustrie en de agrarische bedrijven. Vanwege de toenemende vraag naar duurzaam bouwen zal de behoefte aan biobased bouwen toenemen. Met samenwerking en innovatie kan er veel bereikt worden, maar hierbij is het van belang dat er voldoende en geschikt personeel opgeleid wordt in de regio.
- Transport en logistiek: De logistieke sector in de Achterhoek is vertegenwoordigd in een cluster rondom de A12 en groothandels die hun verzorgingsgebied in heel Nederland en daarbuiten hebben. Ketenregie krijgt voor dit cluster een steeds belangrijkere plek: van toeleverancier tot opslag, herpakken en doorvoer ligt steeds meer in handen van 1 partij. . De regio kan hierbij profiteren van de gunstige ligging ten opzichte van het Duitse achterland. In de Achterhoek zijn er kansen voor cross-overs met de smart industry. De vele bedrijven in de maakindustrie en smart industry maken het mogelijk om het logistieke cluster te optimaliseren, bijvoorbeeld door middel van automatisering en smart logistics.
- Life sciences & health: het life science and health cluster in de Achterhoek draait om de onderzoekskant van de zorg, waarin het Fieldlab Achterhoek een belangrijke aanjager is: zij steunen projecten die naast het verbeteren van de zorg ook de economie van de Achterhoek versterken. Om het cluster verder te stimuleren kan aangesloten worden bij het Radboud Ziekenhuis en de Technische Universiteit Twente.
- Toerisme en recreatie: De Achterhoek is een populaire toeristische bestemming onder de Nederlandse toeristen. Door toenemende binnenlandse vakanties en groeiende koopkracht heeft de Achterhoek goede mogelijkheden om dit cluster te laten groeien.

Dat betekent dat ruim 27.000 nieuwe werknemers nodig zijn in 2025: ca. 2.700 uitbreidingsvraag en nog eens bijna 25.000 om werknemers die uitstromen uit het arbeidsproces te vervangen.

- De maximale potentiële groei in de stuwende clusters enerzijds en de noodzakelijke toename van de arbeidsproductiviteit anderzijds leidt er toe dat het aantal nieuwe banen in de Achterhoek tot aan 2025 zal stijgen met in totaal zo'n 2.660. In de bouwnijverheid, (slimme) maakindustrie en HTSM zal het aantal banen het sterkst toenemen. In de logistiek en het agrifood cluster zullen minder arbeidskrachten nodig zijn in 2025.
- Naast de uitbreidingsvraag krijgt de Achterhoek tot en met 2025 te maken met een vervangingsvraag van bijna 25.000.
- Met het bereiken van de maximale potentie van de regio worden niet alleen banen behouden voor de regio, maar zullen de banen die er dan zijn ook aantrekkelijker zijn.

Maximale inzet talent

Naast de maximale inzet op innovatie is het nodig om maximaal in te zetten op talent, om economische groei te realiseren. Het tekort op de arbeidsmarkt dat er is, wordt opgeheven met talent van binnen en buiten de regio.

Talent uit de regio kan een groot deel van de arbeidsvraag vullen als de arbeidsparticipatie stijgt en de doorstroom van leerlingen uit de regio naar de regionale arbeidsmarkt verbetert.

- De werknemers van de toekomst komen van het beroepsonderwijs uit de regio of van het hoger onderwijs buiten de regio en hebben een binding met de regio. Daarnaast moeten er arbeidskrachten die nu in de regio wonen maar buiten de regio werken, mensen van buiten de regio en zelfs arbeidskrachten uit geheel de EU (of nog breder) aangetrokken worden. Ook zij-instromers en statushouders kunnen de nieuwe vacatures in de regio vervullen.
- Tijdens de interactieve bijeenkomsten is de voorkeur uitgesproken om zoveel mogelijk talent uit de regio te benutten. Met zij-instromers en een betere doorstroom van leerlingen uit de regio naar de regionale arbeidsmarkt kan de mismatch tussen vraag en aanbod bijna geheel opgelost worden met talent uit de regio. Hiervoor zal wel de arbeidsparticipatie sterk moeten stijgen en moet de regionale werkgelegenheid aantrekkelijk en bekend zijn voor de jongeren die in de Achterhoek onderwijs hebben gevolgd.

D. OPGAVEN

De ambitie voor sterke economische groei en keuze voor het maximaal inzetten op talent uit de regio leiden tot een kwantitatieve opgave (hoeveel werknemers zijn er nodig en waar komen die vandaan?), een kwalitatieve opgave (in welke sectoren en op welke niveaus ontstaat een tekort?), een opgave voor de spreiding en kwaliteit van onderwijs en een opgave voor de samenwerking tussen onderwijs, overheid en ondernemers

1. Kwantitatieve opgave: 7.000 zij-instromers, 18.000 leerlingen, 600 pendelaars, 500 werknemers uit Nederland en 600 mensen uit de EU of mondiaal te winnen voor de Achterhoekse arbeidsmarkt

2. Kwalitatieve opgave: een verschil in tekorten en overschotten per sector en niveau

- Tekorten in de sectoren industrie, handel, zorg en bouw en overschotten in zakelijke dienstverlening en horeca. Technisch opgeleiden zullen hard nodig zijn; zij komen veelal terecht in sectoren als handel, industrie en bouw.
- Onder lager opgeleiden zullen vooral tekorten ontstaan in handel en reparatie, industrie en bouw. Onder middelbaar opgeleiden ontstaan de grootste tekorten in industrie, handel en zorg. Hoger opgeleiden zullen vooral tekort zijn in de sectoren zorg en industrie. In de dienstverlening zullen voor alle niveaus overschotten ontstaan.

3. Opgave: spreiding en kwaliteit beroepsonderwijs

- De huidige situatie van het voortgezet onderwijs laat een beeld zien van een gespreid aanbod met een groot aantal vestigingen. Sommige locaties en afdelingen zijn van geringe omvang.
- Om zoveel mogelijk leerlingen voor de regio te behouden, is een goed en gespreid beroepsonderwijs van groot belang. Om dit aan te kunnen blijven bieden, ondanks de leerlingendaling, zal er tussen scholen afgestemd en samengewerkt moeten worden. Zo kan aanbod op elkaar afgestemd worden en hoeven er ondanks de dalende leerlingaantallen geen cruciale richtingen volledig te verdwijnen uit de regio.

4. Opgave: samenwerking onderwijs, ondernemers en overheid

- Meer inhoudelijke afstemming tussen bedrijfsleven en onderwijs: hoe krijgt innovatie uit het bedrijfsleven een plek in het onderwijs? Is er bekend of leerlingen de juiste vaardigheden leren voor een toekomstige baan?
- Meer begeleiding bij studie- en profielkeuze: wordt er gekozen met goede informatie over beroepen, (regionaal) bedrijfsleven, carrièremogelijkheden?
- De Achterhoek profileren als aantrekkelijke regio om te wonen én te werken. Dit vraagt de realisatie van aantrekkelijke woonmilieus voor bijvoorbeeld starters en hoogopgeleiden, maar ook een actieve marketing van de regio.
- Maximale inzet van zij-instromers: om- en bijscholing is van groot belang volgens velen. Voor het middelbaar beroepsonderwijs ligt hier een belangrijke opgave. Die zal daarin nauw samen moeten werken met het bedrijfsleven.
- Samenwerking in het onderwijs om kwalitatief goed beroepsonderwijs bereikbaar te houden: om met een dalend leerlingenaantal van 5.800 leerlingen tot 2025 toch goed onderwijs te bieden is het nodig dat onderwijspartijen elkaar vinden en afstemming zoeken over het aanbod en mogelijkheden om zaken uit te wisselen.
- Samenwerking met de rijksoverheid in een regiodeal: het rijk heeft €950 miljoen beschikbaar om publiek-private samenwerkingen in regio's te ondersteunen bij opgaven die de regio te boven gaan.